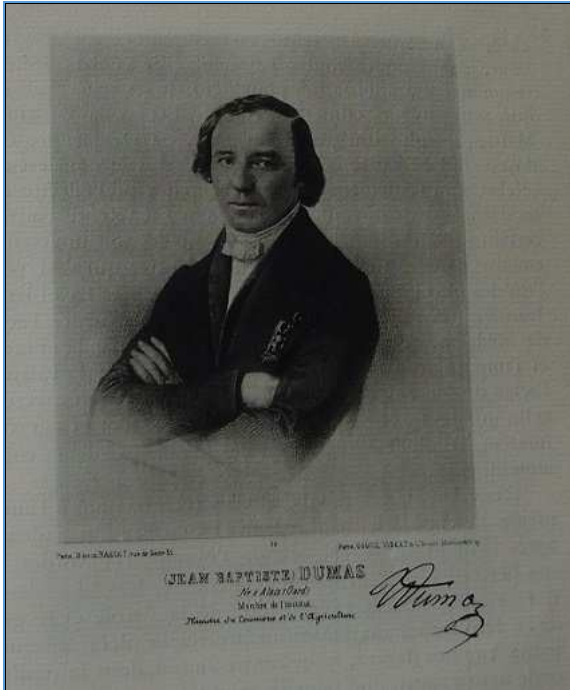

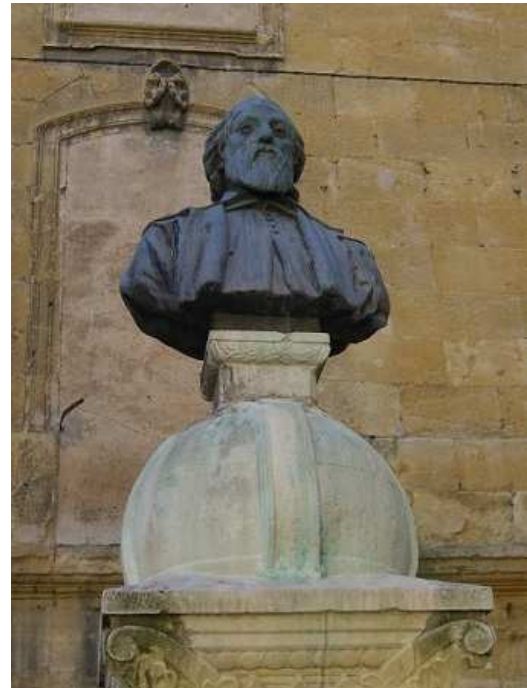
De sabents occitans, n'avèm tanben !

© J. Ubaud 2014

L'occitan es de l'ònga redusit a sa literatura, de renaissença en renaissença. Fa oblidar que leis Occitans se son tanben distinguits dins d'autrei domenis. Me siáu interessada en particular au sector scientific, domeni de meis estudis a l'universitat onte s'apren pas l'istòria dei sciéncias e encara mens la region d'origina dei sabents. M'apercebi qu'es un domeni completament ignorat deis occitanistas : vou donc lo còp de jogar sus lo subjècte en quauquei questions.

Joan Batista Dumas (1800-1884)
Quimista cevenòu

Nicolau Fabri de Peiresc (1580-1637)
Astronòm provençau

- 1 – Quau descobriguèt lo bòr ?
- 2 – Quau metèt au ponch la batariá de plomb ?
- 3 – Quau inventèt la notacion $\sqrt[n]{x}$ (racina enena de x) ?
- 4 – Quau es lo paire dei probabilitats ?
- 5 – Quina vila foguèt la primera reperada per sa latitud ?
- 6 – Quau diguèt « *Je mets toujours la raison au dessus de l'autorité.* » ?
- 7 – Quau descubriguèt la nebulosa d'Orion en 1610 ?
- 8 – Quau s'illustrarà dins lei motors verticaus ?
- 9 – Quau faguèt faire de pas de gigants a la quimia dei colorants ?
- 10 – Quau permetèt la mesa au ponch de placas fotograficas per l'utilizacion dei bromurs ?
- 11 – Quau introdusiguèt las chifras indoarabas en Occident ?
- 12 – Quau inventèt lo mot « avion » ?
- 13 – Quau, amb son tube, ajuda totjorn leis avions a volar ?
- 14 – Quin scientific escriguèt en occitan *L'Opéra de Frontignan* (1678) et de *La Fon de Frountignan, obra galoya* (1680) ?
- 15 – Quau inventèt lo relòtge parlant automatic ?

- 16 – Quin engenheire-mecanician de tria es fòrça mai conegut en Anglatèrra e Polonha qu'en França ?
- 17 – Quau es a l'origina de la bastison de grandei linhas de camin de fèrre?
- 18 – Quau laissèt impotentia pendent 350 ans la comunitat matematica mondiala amb son « darrier teorèma » ?
- 19 – Quau es lo paire dei ponts penjats modèrnes ?
- 20 – Citar au mens quatre noms de scientifics occitans onorats per un cratèri sus la luna.

Lo luòc de naissença de mantunei de nòstrei sabents èra sovent una masada reculada, e fins qu'au sègle 19, èran dins un environament occitanoparlant. Un exemple de mai que s'opausa a la vision maniquèa d'un abat Grégoire qu'assajava de far passar l'idèa que « a la vila lo francés e en consequéncia l'intelligéncia ; a la campanha, lo patés e l'arrieracion mentala ». D'uneis sabents (qu'escriguèron sei tèxtes scientifics en latin o en francés, ailàs pas en ocitan) escriguèron pasmens a costat de dictionaris, de peças de teatre, de poesias en occitan. Leis Occitans se son illustrats particularament en astronomia, tecnologia dei ponts e dei motors, aeronautica, e quimia.

Pèire de Fermat (1601-1665)
Matematician gascon

Loís Josèp de Gay-Lussac (1778-1850)
Quimista lemosin

Vaquí donc lei responsas :

- 1 – Lo quimista lemosin **Loís Josèp de Gay-Lussac** (1778-1850), natiu de Sent Liunard de Noblat, celèbre tanben per seis estudis sus la dilatacion dei gas.
- 2 – Lo Gascon **Gaston Planté** (1834-1889) d'Ortés (64) que la metèt au ponch tre 1859.
- 3 – Lo matematician auvernhat d'Embèrt (63) **Miquèu Rolle** (1652-1719). S'opausèt ai teorias de Leibniz e Newton, e au matematician provençau **Josèp Saurin** (1655-1737) dins una querèla celèbra dicha "deis infinidament pichòts". Rolle reconeguèt puei son error.
- 4 – L'Auvernhat **Blasi Pascal** (1623-1662) de Clarmont, que donèt tanben son nom a l'unitat de pression. Lei probabilitats seràn mai recentament lo domeni d'**Emili Borel** (1871-1956), grand

matematician roergat de Sant Afric (12), fundador del *Centre National de la Recerca Scientifica* (CNRS) en 1936.

5 – Marselha (43°18 N) ! Gràcia a l'astronòm e matematician marselhés **Pitàes** (~ -350 av. J. C.) que descubriguèt tanben lo gra d'obliquitat de l'ecliptica.

6 – Lo Provençau Pèire Gassendi (1592-1655) nascut prèp de Dinha (04). E mai òme de glèisa, prenguèt la defensa de Galilèu. Eminent astronòm, observèt lo passatge de Mercuri sus lo soleu en 1631.

7 – Lo Provençau Nicolau Fabri de Peiresc (1580-1637), nascut a Belgentier dins Var (83). Amb son amic Gassendi, drechèron la primera carta de la luna a la cima de Ventor.

8 – La prestigiosa fabrega d'automobilas marselhasas Turcat-Méry, fondada per Leon Turcat e Simon Méry en 1899. Lei Turcat-Méry ganharàn mantunei corsas localas (Ais de Provença, Mont Ventor) e lo premier rallye de Monte-Carlo en 1911.

9 – Au celèbre quimista Joan Batista Dumas (1800-1884), d'Alès (30). Establiguèt tanben la composicion precisa de l'èr, metèt en evidéncia lo radical metil CH₃, definiguèt la foncion alcoòl.

10 – Pas de bromurs sens bròme. Devèm la descuberta dau bròme en 1826 au quimista montpelhierenc **Antòni-Jiròni Balard** (1802-1876) que lo metèt en evidéncia dins lei salants a proximitat de sa vila. Estudièt totei lei components de l'aiga de mar.

11 – Es lo monge auvernhat Gerbèrt d'Orlhac (938-1003), vengut lo papa Silvestre II, que foguèt escaisnommat « papa dei chifras ».

12 – Lo gascon Clamenç Ader (1841-1925), nascut a Mureth (31), qu'es un dei paires de l'aviacion modèrna. Inventor prolífic, metèt tanben au ponch lo motor V8 (uech cilindres en V).

13 – Enric Pitot (1695-1771) nascut a Aramon (Gard) qu'inventèt « lo tube de Pitot », per mesurar la velocitat dei fluides. Èra engenhaire en idraulica e bastiguèt l'aqueduc de Sant Clamenç que mena l'aiga a Montpelhier.

14 – Lo matematician e astronòm Nicolau Fizes (1648-1718), de Frontinhan (34), que publicuèt a Montpelhier *Elemens d'astronomie* (1689)

15 – L'astronòm e matematician Ernèst Esclangon (1876-1954) de Mison (04). Estudièt tanben la propagacion dau son per reparar lei batariás enemigas pendent la guèrra de 1914.

16 – Felip de Girard (1775-1845) de Lormarin (84). Inventèt una maquina per fielar lo lin. Non reconegut en França, leis Anglès li crompèron sa maquina, la vendèron ais industriaus de Lila, e una vila de Polonha pòrta son nom ! Inventèt tant e mai d'autrei maquinats. Degun es profèta au sieu...

17 – Paulin Talabot (1799-1885), engenhaire politecnician originari de Lemòtges, que creèt en 1836 la *Companhiá dei Minas de la Grand Comba e dei Camins de fèrre de Gard* e bastiguèt la primera linha de camin de fèrre de Gard Alès-Nimes-Bèucaire. Creèt tanben la linha Marselha-Avinhon, e foguèt a l'origina dau PLM

18 – Lo matematician gascon de Beumont de Lomanha Pèire de Fermat (1601-1665). Lo teorèma foguèt demostrat solament en 1995 (se x, y, z son tres nombres entiers non nuls, l'equacion $x^n + y^n = z^n$ es impossibla per $n > 2$). Eminent matematician, òm li deu la basa de la teoria algebrica dei nombres, dau calcul infinitesimal e de calculs sus lei probabilitats (en collaboracion ambe Pascal).

19 – L'Ardechés Marc Seguin (1786-1875) d'Anonai qu'ambe sei fraires bastiguèt 92 obratges dins França tota, que lòng de la vau de Ròse.

20 – 26 Occitans i son onorats ! Jacme Arsèni d'Arsonval, Emili Borel, Joan Cabannes, Joan Chappe d'Auteroche, Joan-Jacme Dortous de Mairan, Ernèst Esclangon, Nicolau Fabri de Peiresc, Carles Fabry, Pèire de Fermat, Loís Éconches Feuillée, Oronci Fine, Joan-Fèlix Adòlf

Gambart, Pèire Gassendi, Casimir Maria Gaudibert, Loís Josèp de Gay-Lussac, Rabbi Levi ben Gershom, Giacomo Filippo Maraldi, fraires Montgolfier, Blasi Pascal, Pitèas, Joan Loís Pons, Jòrdi Antòni Ponç Rayet, Gaston Planté, Audoard Albèrt Roche, Pau Sabatier.

Quant avètz agut de bònas responsas sens cercar sus Internet ?

Òm retrobarà tot aquò dins mon *Diccionari scientific francés-occitan* paregut en avost de 2014 , onte doni 360 sabents nòstres, cadun restacat a seis especialitats. **Veire detalhs de l'obratge au capítol « Publications » de mon site.**